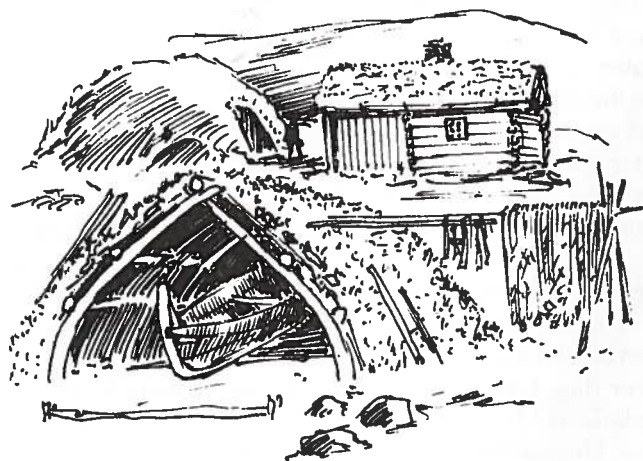

Folketellingene

1825, 1835, 1845 og 1855

FOR KVÆNANGEN OG NORDREISA KOMMUNER

Av Jan Antonsen

Denne undersøkelsen er fra Kvænangen og Nordreisa kommuner etter nåværende (1998) kommunegrenser.

Folketellingene hører med til de store og sentrale arkivkildene. De eldste ligger i Riksarkivet i Oslo, mens statsarkivene oppbevarer yngre folketellinger. Således ligger originalene til FT 1825, 1835, 1845 og 1855 for Nord-Troms i statsarkivet i Tromsø. For Kvænangen og Nordreisa har jeg kopiert disse og behandlet tallmaterialet på gårdsnivå. Interesserte kan studere materialet på folkebibliotekene i Burfjord og Storslett. Denne artikkelen gir imidlertid bare hovedtrekk på kommunenivå.

Tellingene fra og med 1815 til 1855 er alle numeriske. Det vil si at vi finner bare tallangivelser på bruks-

TABELL OVER FOLKETELLINGENE 1825 - 1855, KOMMUNENIVÅ

Antall eller prosent	KVÆNANGEN				NORDREISA			
	1825	1835	1845	1855	1825	1835	1845	1855
Hushold	158	153	232	307	78	196	218	205
Ødegårder		2	4	7			1	7
Personer	798	972	1231	1513	610	1120	1300	1496
Personer under 20 år	44%	43%	46%	43%	48%	47%	49%	46%
Norske			20%	28%			26%	33,5%
Samer			70%	54%			25%	28,0%
Kvener			10%	19%			20%	38,5%
Etnisk blandet							29%	(9)%
Rydningmenn			1	2			6	
Selveiere				39		1	1	14
Leilendinger	117	115	128	81	87	117	128	131
Husmenn		39	23	87		34	60	112
Føderåd (kår)	5	5	28	25		4	30	14
I tjeneste	88	69	179	152	45	134	141	118
Handverkere			4	1		7	11	1
Fiskere		219	70			218	11	
Handelsmenn		1	2	1			1	2
Annen næring			21	12		5	71	50
Potet i tonn		0,6	0,8	15,3		1,4	2,6	13,4
Bygg i kg		158	181	588		632	1175	2259
Rug i kg				100				
Havre i kg				22				
Hester		23	39	71		93	109	126
Kyr		347	320	581		440	690	886
Sau		1126	1092	1729		1135	1615	2043
Geit		269	341	508		162	269	273
Gris		8	13	23		11	22	9
Rein		39	71				8	

og gårdsnivå. Alle fire undersøkte tellinger inneholder opplysninger om: antall hushold, antall personer fordelt etter kjønn og alder, eierforhold og næringer. Fra og med 1835 ble det også holdt jordbrukstallinger. For Nord-Troms ble også opplysninger om befolkningens etnisitet tatt med i 1845 og 1855. Også disse opplysninger er registrert på gårds- og bruksnivå.

Kildekritiske merknader må reises angående denne folketellingsundersøkelsen. Folketellinger er ikke feilfrie. Dette har sammenheng med hvordan tellingene ble organisert og hvordan tallmaterialet ble notert ned og bearbeidet. Dessuten kan mine bearbeidelser også gi feil pga stort tallmateriale og utydelig skrift i originalarbeidet.

I Norge var første halvdel av 1800-tallet preget av sterk vekst i folketallet. Denne folkeveksten var også merkbar i vårt område mellom 1825 og 1855. I Kvæningen økte folketallet i 30-årsperioden med 90%, i Nordreisa 145%. Omtrent samme økning i prosent var det også i antall hushold.

Befolkningsveksten i Kvæningen og Nordreisa i perioden var langt større enn hva som var tilfelle for landet som helhet. Det var ikke et fødselsoverskudd, som var årsak til denne formidable befolkningsveksten, men det faktum at en rekke personer flyttet til Kvæningen og Nordreisa og bosatte seg der. Folk flyttet nordover fra Sør-Norge. Men spesielt var flyttestrømmen stor av kvener fra Sverige og Finland. Dette viste seg ved at kvenenes andel av befolkningen økte med nærmere 19% i Nordreisa og 9% i Kvæningen mellom 1845 og 1855.

Tabellen viser små endringer av eiendomsforholdene i perioden selv om en mindre andel fiskerbønder var blitt selveiere i 1855. Andelen selveiere var større i Kvæningen enn i Nordreisa. Men langt de fleste var leilendinger eller husmenn. Dette betydde at leilendingene betalte bygselsavgift for den jorda de satt på. Husmennene hadde et kontraktsforhold til jordeieren som var temmelig lik leilendingens. De betalte imidlertid en lavere avgift for jorda, og gården var heller ikke matrikulert.

I Kvæningen satt 68% av husmennene uten jord i 1855. Vi må regne med at disse drev fiske som hovednæring selv om de hadde ei ku og noen sauer med beiterett etter avtale med brukerne. Det kunne være snakk om en slått i utmarka. Men både tang, tare og fiskeslog ble brukt til kreaturmat. Husmennene uten jord hadde små kår og få muligheter. Men de hadde sin egen boplass knyttet til gården.

En mindre andel personer er i perioden angitt som føderåd-, kår eller legdpersoner. Dette var datidens fattige. Disse personene var avhengig av andres hjelp angående husrom og mat. Legd var opphavelig en krets av gårder som samlet var ansvarlig for å fylle bl.a. «fattighjelpen» innen et fellesskap. Mange gamle, uføre og syke hørte til de «fattige».

Personer i tjeneste var en stor «næringsgruppe» i 30-årsperioden. Dette var et levebrød mange unge startet sin livsbane med allerede i tidlig barndom uten hensyn til etnisk bakgrunn. De fleste prøvde å spare

kapital til et jordstykke som husmann eller kanskje til et ledig bygselbruk.

Langt de fleste levde som fiskerbønder selv om dette ikke vises i tabellen for FT 1845 og FT 1855. Men i 1835 var denne næringen tydelig under kategorien «fiskere». Annen næring var bl.a. gruvarbeid i Kjækan i 1845 og 1855.

Gjennom jordbrukstallingerne i 1835, 1845 og 1855 er det mulig å se på produksjonsutviklingen på hver enkelt gård over tid. Ved statistisk bearbeiding kan denne utviklingen også følges på bygde- og kommunenivå.

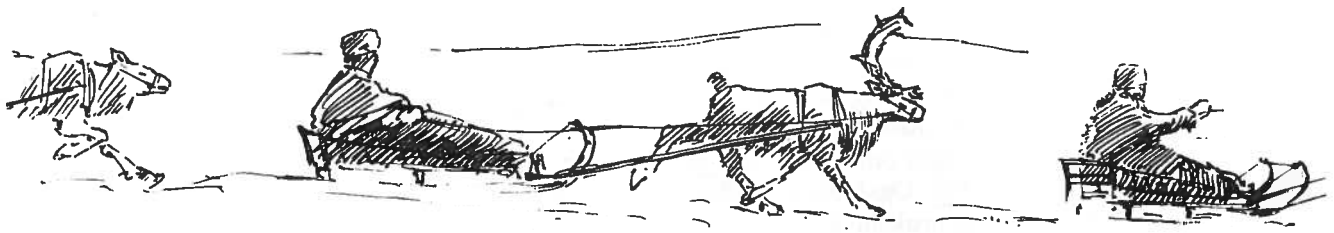
Den mest iøynefallende produksjonsøkningen skjedde innen potet- og delvis byggproduksjonen. I 20-årsperioden fram til 1855 økte potetavlingen i Kvæningen over 2500% og i Nordreisa i underkant av 900%. I samme periode økte byggavlingen rundt 270% i begge kommuner. Denne produksjonsøkningen kan forklares ut fra de ringvirkninger Krimkrigen fra 1854 til 1856 skapte. Russeskutene med pomorenes korn og mel hadde vært en regning for mange i Nord-Troms i byttehandelen med fisk. Under krigen oppørte imidlertid byttehandelen. Dette var en kraftig påminnelse om at tilførselene utenfra kunne utebli. Det var kanskje bedre å hente «brødet» av egen jord.

Det er grunn til å hevde at ringvirkningene av Krimkrigen satte fart i potet- og delvis korndyrking i Kvæningen og Nordreisa. Når Bjørklund hevder i Kvæningen Bygdebok at potetdyrking først slo igjennom for alvor i Kvæningen rundt århundreskiftet så viser mitt materiale at dette skjedde flere 10-år tidligere. Dessuten dyrket ikke bare handelsmannen på Alteidet potet i Kvæningen i 1845, som Bjørklund hevder, men i alle fall fem andre gårdbrukere.

Denne artikkelen tar ikke opp spesielt forskjeller innen de tre etniske grupper angående jordbruksproduksjonen i Kvæningen og Nordreisa rundt 1850. Men mye tyder på at gårdens geografiske beliggenhet i området hadde større betydning for holdning til husdyrhold, potet- og korndyrking enn etnisk tilhørighet.

Husdyrholdøkning i prosent 1835 - 1855:

	Kvæningen:	Nordreisa:
Hester:	208%	35%
Kyr:	67%	100%
Sau:	55%	80%
Geit:	89%	69%

Tabellen viser en markert økning i husdyrholdet fram til 1855. I samme periode økte folketallet i Kvæningen 55% og i Nordreisa 34%. Økningen i husdyrholdet var altså prosentvis større enn folketallsøkningen i området. Økningen i potet- og korndyrkingen samt husdyrholdet viser større satsing på lokal matproduksjon i Kvæningen og Nordreisa rundt 1850.

Hesten var arbeidshjelp. Den ble brukt til transport bl.a. i ved- og tømmerkogen. I 1855 var det i Kvæningen flest hester i «fjordbotn» tilknyttet skogsdriften og transporten ved Kjækan kobberverk. Samme år var det flest hester i tømmerkogsområdene i Nordreisa, men det var stort hestehold også ellers i kommunen.

Sauholdet ble tidlig tatt opp som en viktig del av kystkulturen i Kvæningen og Nordreisa. Fiskerbondens etniske tilhørighet hadde liten betydning for holdningen til sauehold ifølge FT 1855 i området. Sauen var forøvrig av en kortøret spelsauetype med slaktevekt 12 - 15 kg og særdeles fin ull.

Melka var nødvendig hverdagskost enten den kom fra ku, geit eller sau. Det var husmora som sto for dy-

restell og laging av melkeprodukter som bl.a. smør, ost og gomme. Kyrne som ble kalt «finnefe» var små med slaktevekt 70 - 80 kg og ga rundt 6 - 700 liter melk i året.

Griseholdet i området var lite og må ansees som en «sørnorsk finkulturell innvandrer». Bruk av svinekjøtt i kostholdet var ikke vanlig i Kvæningen og Nordreisa rundt 1850.

Ellers merker vi oss at lokal tamreinsdrift er markert i jordbrukstillingene for noen hushold. Tamrein var på ett vis et husdyr. Den gav skinn, kjøtt og melk og kunne være trekkdyr. Tilsyn og pass var nødvendig, men den trengte verken fjøs eller for.

Grunnlagsmaterialet på gårdsnivå i FT 1855 viser naboskap og samvirke mellom de ulike etniske grupper. Dette fellesskapet på bygdenivå må ha påvirket gruppene gjensidig i en utvikling mot lik næringstilpasning. Kvenene var bl.a. fiskere, og samer var dyktige jordbrukere i Kvæningen og Nordreisa rundt 1850.

Kilder: FT 1825, 1835, 1845, 1855. Skjervøy prestegjeld. Statsarkivet, Tromsø.

Framtid i Nord

**Lokalavisa
for Nord-Troms**

Lokale nyheter

- hver tirsdag, torsdag og lørdag

TELEFON ANNONSE/
ABONNEMENT: 77 71 83 30
TELEFAX: 77 71 82 09
ADRESSE:
Postboks D, 9070 Olderdalen

E-POST ADRESSER:
HOVEDREDAKSJON:
ANNONSER:
LESERINNLEGG:
BURSDAGSHILSNER:

asfih@online.no
fin-ann@online.no
fin-lese@online.no
fin-burs@online.no